

Εισήγηση 03.03.2024

: : **Μετατροπή του Χρήματος σε Κεφάλαιο** : :

3 Αγορά και πώληση της εργασιακής δύναμης

3.1 Η λύση του αινίγματος: το ιδιαίτερο εμπόρευμα εργασιακή δύναμη»

[141.5] «Η αξιακή μεταβολή του χρήματος...» μέχρι και [144.1] «...για την πραγματοποίηση της εργασιακής δύναμής του.»

Στο πρώτο κομματάκι έτσι όπως τα χωρίζουμε ο Μαρξ εισάγει την έννοια της εργασιακής δύναμης. Πριν από αυτό, όμως, μας εξηγεί εντελώς τηλεγραφικά τον λόγο για τον οποίο πρέπει να εισαχθεί.

Στην πρώτη υποενότητα είδαμε ότι στη σχέση $X—E—X'$ προκύπτει το ΔX , η *υπεραξία*¹: το εμπόρευμα που πωλείται αποφέρει περισσότερη αξία από το αρχικό προκαταβληθέν αξιακό ποσό. Στη δεύτερη υποενότητα ο Μαρξ αναλύει, εξετάζοντας μια σειρά από περιπτώσεις και υποπεριπτώσεις, τους λόγους για τους οποίους αυτό το ΔX δεν γίνεται να έχει προέλθει από την ίδια τη σφαίρα της κυκλοφορίας. Και συμπληρώνει, οκ έτσι κι αλλιώς παίρνουμε για προκειμένη την ανταλλαγή ισοδυνάμων. Στο πρώτο μισό της παραγράφου εδώ ο Μαρξ συνοψίζει, ή μάλλον, διατυπώνει θεωρητικά το γιατί: όσο κι αν αλλάζει μορφές η αξία, δεν γίνεται ως αξία να μεγεθυνθεί! That's all! Η πρωτεύουσα της φύση της επιτρέπει να αλλάζει σχήμα και εμφάνιση συνεχώς, όμως ό,τι κι αν γίνει, χρήμα, εμπόρευμα, ξανά χρήμα, άλλο εμπόρευμα κτλ., whatever, δεν μπορεί να αλλάξει ως αξιακό μέγεθος—που είναι και το ζητούμενο. Ήδη η απορία, έτσι όπως θεωρητικοποιείται, τραυματίζει το σχήμα του αυτάρκους αυτόματου υποκειμένου, με τρόπο που δεν το έκανε η ανάλυση των υποπεριπτώσεων στην προηγούμενη υποενότητα. Όμως ο Μαρξ δεν αναπτύσσει τη συλλογιστική παραπέρα: στο *Κεφάλαιο* μας δίνει μόνο το συμπέρασμα: το ΔX , η μεταβολή στην αξία δεν μπορεί να προέρχεται από την αξία με οποιαδήποτε αλλαγή μορφής, *άρα*, πρέπει να προέρχεται από την μόνη άλλη διάσταση του εμπορεύματος που ξέρουμε—την *χρηστική αξία*: αξιοπαραγωγική μπορεί να είναι μόνο μια *χρηστική αξία* που έχει μια ιδιομορφία: η κατανάλωσή της γεννά/εξαντιμενικεύει αξία. Ο φίλος χρηματοκάτοχος—μας λέει ο Μαρξ σχεδόν με ύφος μπλαζέ—ω του θαύματος, τυγχάνει στην αγορά ακριβώς ένα τέτοιο εμπόρευμα: την εργασιακή δύναμη.¹ Συνεπώς, έχουμε μια ακόμη χρηστική αξία που είναι ιστορικά προσδιορισμένη. (μια άλλη που συναντήσαμε είναι η χρηστική αξία του χρήματος: η άμεση ανταλλαξιμότητα).

Παρέκβαση στο Urtext [σ. U129 – U137]. Τώρα, αυτό που μας λέει ο Χάινριχ για την εν λόγω ενότητα² είναι ότι στην τελική έκδοση του

¹ Ο όρος έχει ήδη εμφανιστεί σε ανύποπτο χρόνο στην [22.2]: «...ξοδέματος ανθρώπινης *εργασιακής δύναμης* χωρίς αναφορά στη μορφή αυτού του ξοδέματος».

² *Die Wissenschaft vom Wert*, σ. 253–259.

Κεφαλαίου έχει συντομευτεί και εκλαϊκευτεί σε βαθμό που να μην είναι εμφανής η εννοιολογική παραγωγή. Για αυτό είναι εδώ χρήσιμη η αντιπαραβολή με τα *Grundrisse* και το *Urtext*, με προγενέστερες γραφές δηλαδή του ίδιου υλικού που γράφτηκαν για ίδια χρήση και αυτοκατανόηση του συγγραφέα—όπου παρατηρούμε δηλαδή τον Μαρξ να σκέφτεται live, και όχι μια συλλογιστική που έχει δουλευτεί με τα χρόνια. Αλλιώς: υλικό που προέκυψε από τον τρόπο έρευνας συνεισφέρει στην κατανόηση αυτού που είναι ελλιπές στην τελική παρουσίαση.

Ο συλλογισμός στο *Urtext*³

- το χρήμα παρασταίνει *εξαντικειμενικευμένη εργασία*, είτε παίρνει τη μορφή του χρήματος είτε ενός οποιουδήποτε εμπορεύματος [U130]
- ολόκληρος άρα ο αντικειμενικός κόσμος του πλούτου εμφανίζεται ως σώμα του χρήματος. Όλα τα εμπορεύματα εμφανίζονται ως ισάριθμες ενσαρκώσεις⁴ [Incarnationen] του χρήματος [U130]
- Αν τόσο χρήμα όσο και εμπόρευμα ως μορφές παρασταίνουν *εξαντικειμενικευμένη εργασία*,
- *Τότε* η συγκεκριμένη άρνηση, η αντίθεση, σε αυτά δεν μπορεί παρά να είναι η μη αντικειμενοποιημένη εργασία [U131], άρα, η εργασία που «δύναται να αντικειμενοποιηθεί», η εργασιακή ικανότητα του ζώντος υποκειμένου. [U131]

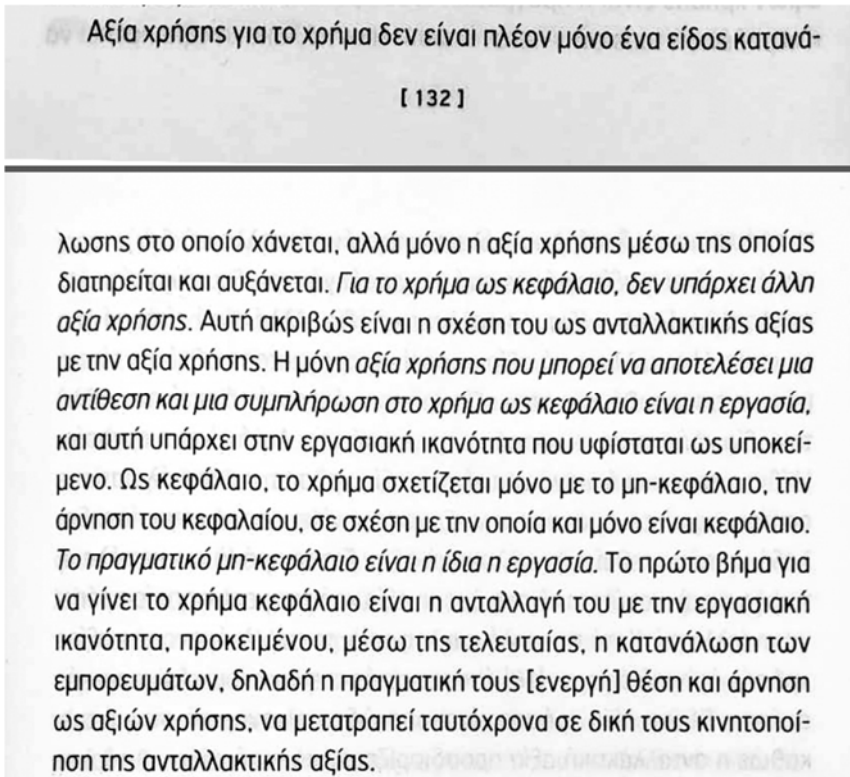
ζωντανού υποκειμένου. Μόνο η ζωντανή εργασιακή ικανότητα ως τέτοια μπορεί να αντιτεθεί στο κεφάλαιο ως αυτοτελής, αυτάρκης *εξαντικειμενικευμένη εργασία*: έτσι, η μόνη ανταλλαγή μέσω της οποίας το χρήμα μπορεί να γίνει κεφάλαιο είναι αυτή μεταξύ του κατόχου του κεφαλαίου και του κατόχου της ζωντανής εργασιακής ικανότητας, δηλαδή του εργάτη.

Αυτό είναι το πρώτο take away από το *Urtext*.

³ Αφήνω την ορολογία όπως υπάρχει εκεί. Ο Μαρξ σταθεροποιεί με τα χρόνια και τις αλλεπάλληλες προσπάθειες τα εννοιολογικά του σχήματα στους όρους που ξέρουμε (αφηρημένη/συγκεκριμένη εργασία, αξία/αντ. Αξία κτλ)

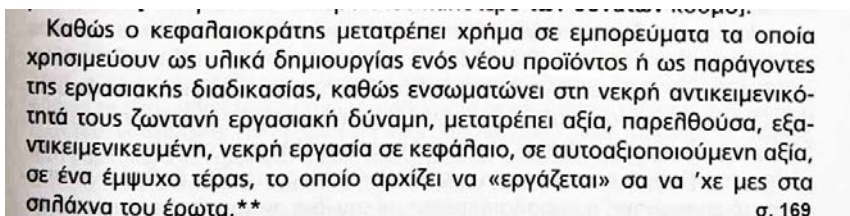
⁴ Όπως ο Υιός που ενσαρκώνεται και παραχωρητικά κατεβαίνει στη σφαίρα της περατότητας.

Το 2^ο είναι στη σελίδα U132 (τελευταία πρόταση)--U133:

Μπορούμε να σκεφτούμε το κεφάλαιο σαν ένα «αυτόματο τέρας», ευαίσθητο σε ένα μόνο εξωτερικό ερέθισμα: την χρηστική αξία που λέγεται *εργασιακή δύναμη*, την οποία εξαναγκάζει να *μετουσιωθεί* σε αξιοπαραγωγική δύναμη. Αυτή είναι η πραγματική αλχημεία του κεφαλαίου, και έτσι μπορούμε να επανερμηνεύσουμε την αλχημιστική χοάνη της σελ.108 όπου συρρέουν «τα πάντα» [δηλαδή, καταρχήν, *όλη η εκμεταλλεύσιμη εργασιακή δύναμη*] και απορρέουν μετουσιωμένα ως χρήμα: ως ιδιοποιημένη κοινωνική δύναμη από την οποία έχουν *απαλειφθεί* όλες οι διαφορές και κάθε ίχνος προέλευσης.

Έτσι φωτίζεται κάπως καλύτερα ο λόγος περί αυτόματου υποκειμένου, καθώς και η θεολογική αναφορά από την προηγούμενη ενότητα για το αναγκαίο πέρας στη σφαίρα της περατότητας. Συνεπώς, η αυτοαξιοποίηση της αξίας δεν είναι κλειστό κύκλωμα. Χρειάζεται να εγκολπώνει, να μετουσιώνει το άλλο της, ένα άλλο που παράγεται εσωτερικά από την ίδια κοινωνική μορφή.

Και:

εργασιακής δύναμης του, δηλαδή μόνο ένα ισοδύναμο. Για την προκαταβληθείσα τιμή της εργασιακής δύναμης ο κεφαλαιοκράτης αποκτά έτσι ένα προϊόν της ίδιας τιμής. Είναι ως εάν να είχε αγοράσει το προϊόν έτοιμο στην αγορά. Αντιθέτως, στην περίοδο της υπερεργασίας η κάρπωση της εργασιακής δύναμης γεννά αξία για τον κεφαλαιοκράτη **χωρίς να του κοστίζει κάποιο αξιακό υποκατάστατο.**²⁰ Λαμβάνει δωρεάν αυτή τη ρευστοποίηση της εργασιακής δύναμης. Υπ' αυτή την έννοια η υπερεργασία μπορεί να ονομάζεται απλήρωτη εργασία.

Το κεφάλαιο δεν είναι λοιπόν μόνο πρόσταγμα [Kommando] πάνω στην εργασία, όπως λέει ο Α. Smith. Είναι ουσιαστικά πρόσταγμα πάνω στην απλήρωτη εργασία. Κάθε υπεραξία, σε όποια ιδιαίτερη μορφή και αν αποκρυσταλλώνεται αργότερα, του κέρδους, του τόκου, της γαιοπροσόδου κ.λπ., είναι σύμφωνα με την υπόστασή της υλοποίηση απλήρωτου εργασιμου χρόνου. Το μυστικό της αυτοαξιοποίησης του κεφαλαίου πύνεται με την από μέρους του διάθεση ενός ορισμένου ποσού απλήρωτης ξένης εργασίας.

1^η Παρατήρηση: Μας έχει πει Μαρξ ήδη από την πρώτη σελίδα του *Κεφαλαίου*:

«Η ανακάλυψη αυτών των διαφορετικών πλευρών, και συνεπώς των πολυσχιδών τρόπων χρήσης των πραγμάτων, αποτελεί *ιστορική πράξη*.» [19.3]—δικά μου πλάγια.

Εφαρμόζω το παραπάνω σχήμα εδώ: η «ανακάλυψη» πως η «εργασιακή-δύναμη» μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να παραχθεί αξία αποτελεί *ιστορική πράξη*. Σε ένα πολύ πρώτο λήβελ, έχουμε ένα κατιτί, την εργασιακή δύναμη, που υπό το κεφάλαιο συγκροτείται ως ιδιόμορφη χρηστική αξία: είναι το κατιτί που παράγει αξία για το κεφάλαιο. Ενδεχομένως να υπάρχουν ή να μπορούν να υπάρξουν κι άλλες χρήσεις της εργασιακής δύναμης, ενδεχομένως η ίδια η εργασιακή δύναμη ως εκπονήσιμο και αποκομμένο από τον ανθρώπινο φορέας της bundle ικανοτήτων, δεξιοτήτων, δυνατοτήτων να αποτελεί ιστορική δημιουργία. Σε ένα δεύτερο λήβελ: η ιστορική επινόηση του τρόπου χρήσης παράγει την ίδια την «εργασιακή δύναμη» ως διακριτή ιστορική κατασκευή—με παρόμοιο τρόπο που, για παράδειγμα, ο ρατσισμός είναι πρότερο των διαφόρων φυλών, τις οποίες και συγκροτεί ως κοινωνικά έγκυρες αντιλήψεις, παραστάσεις, τρόπους ανήκειν και αποκλείειν.

2^η Παρατήρηση: Έχουμε συζητήσει ως τώρα από διάφορες μεριές ότι η αξία, ο κόσμος της αξίας, αποτελεί έναν αστερισμό από έννοιες που αφορούν τον καπιταλισμό, έννοιες που προσιδιάζουν στην κοινωνική μορφή που εξετάζουμε και δεν αποτελούν διστορικό στοιχείο. Αυτή η σύλληψη, μεταφερμένη σε πιο πολιτικά πλαίσια, μας επιτρέπει να κατανοούμε με έναν γόνιμο και συνεκτικό τρόπο τι θα πει ξεπέρασμα του καπιταλισμού: με τα ως τώρα δοσμένα: δεν μπορεί παρά να είναι ένας κοινωνικός κόσμος που ο μεταβολισμός ανθρώπινου και μη ανθρώπινου δεν θα διαμεσολαβείται από

την ανταλλαγή, τα ανθρώπινα ενεργήματα δεν θα παίρνουν αξιακούς προσδιορισμούς, η αξία δεν θα συγκροτείται ως κοινωνική υπόσταση που υψώνεται ως υποκείμενο και κανοναρχεί τη ιστορική δυναμική, μέσα από την οποία τα ανθρώπινα πράγματα ξεδιπλώνονται με τρόπο απάνθρωπο και πέρα από τον έλεγχο των ατόμων, τα οποία, αντί να αποτελούν ενεργούς δρώντες φορείς, «δρώνται» (Λούκατς) από το αυτονομημένο συνολικό προϊόν της πρακτικής τους εν είδει αυτόματου υποκειμένου. Οκ ως εδώ. Όμως, τώρα φαίνεται πως το ξεπέρασμα του κόσμου που βασίζεται στην αξία δεν μπορεί παρά να έχει να κάνει με το ξεπέρασμα, ή αν θέλουμε, την αχρήστευση, μιας ιδιόμορφης, ιστορικά προσδιορισμένης χρηστικής αξίας (PLOT TWIST!). Συμπερασματικά: ο αφηρημένος πλούτος δεν μπορεί να γεννηθεί, να αυγατέψει από την αξία-ως-αξία· άρα, είναι ένας ορισμένος *τρόπος χρήσης* των ανθρώπων, του «ανθρώπινου υλικού», των «ανθρώπινων πόρων», των ανθρώπινων κορμιών και ψυχισμών που αποτελεί ένα σημείο-κλειδί για την κατανόηση και το ενδεχόμενο ξεπέρασμα των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων.

[142.2] Επιστρέφω πιο κοντά στο κείμενο και στον ορισμό της εργασιακής δύναμης.

Εργασιακή δύναμη ή ικανότητα =

Το σύνολο των φυσικών και πνευματικών ικανοτήτων που υπάρχουν στη σωματικότητα και τη ζωντανή προσωπικότητα ενός ανθρώπου.

Το βασικό που μας ενδιαφέρει στην εδώ ενότητα είναι ότι ο φίλος χρηματοκάτοχος, soon-to-be καπιταλιστής, βρίσκει το παραπάνω bundle από δυνατότητες ως εκποιήσιμο «αντικείμενο», item, στην αγορά.

Ο Μαρξ αναφέρει έπειτα δυο όρους ή προϋποθέσεις για να είναι διαθέσιμη στην αγορά η εργασιακή δύναμη, ώστε να μπορεί να την αγοράσει ο χρηματοκάτοχος:

1. Ο κάτοχος της εργασιακής δύναμης, για να μπορεί να την εκποιήσει προσωρινά, θα πρέπει να έχει και να διατηρεί την κυριότητα και την ελεύθερη διάθεση της εργασιακής (του) δύναμης, έτσι ώστε να μπορεί να συναντηθεί με τον χρηματοκάτοχο ως ελεύθερο νομικό πρόσωπο και να συναφθεί η συναλλαγή. Δεν παραιτείται από το τελικό δικαίωμα ιδιοκτησίας επί της εργασιακής δύναμης, εκχωρεί όμως τη χρήση της για ορισμένο διάστημα στον χρηματοκάτοχο.
2. Γιατί όμως να υπάρχει κόσμος που πάει και πουλά την εργασιακή δύναμη και όχι έτοιμα εμπορεύματα; Ο δεύτερος όρος είναι ότι ο εμπορευματοκάτοχός μας δεν διαθέτει *μέσα παραγωγής* (new entry όρου!), και, άρα, αδυνατεί να πραγματώσει την εργασιακή του δύναμη, να την μετατρέψει σε εργασία *εν ενεργεία*. Δεν μπορεί, δηλαδή, ούτε να πουλήσει άλλα προϊόντα που παρήγε ο ίδιος, ούτε να παράξει μόνος τα προς το ζην χωρίς να εκποιήσει την εργασιακή του δύναμη. Πέραν τούτου, χρειάζεται και έτοιμα *μέσα διαβίωσης*.

Με δυο λόγια, ο κάτοχος εργασιακής δύναμης είναι *χωρίς αποθέματα*. Για να την βγάλει, πρέπει να πουλά εργασιακή δύναμη. Έχει ένα αρνητικό μονοπώλιο: δεν έχει να πουλήσει τίποτα πλην της εργασιακής δύναμης.

Στην παράγραφο [144.1] ο Μαρξ συνοψίζει: για να μπορεί να βρει ο χρηματοκάτοχος εργασιακή δύναμη στην αγορά, πρέπει να έχουμε εκεί *διπλά ελεύθερους εργάτες*:

- ελεύθερους να διαθέτουν την εργασιακή δύναμη ως εμπόρευμα
- ελεύθερους από μέσα πραγμάτωσης της δύναμης αυτής.

Σε αυτή τη διπλή ελευθερία βλέπουμε πώς συγκεκριμενοποιείται στον φορέα της εργασιακής δύναμης η «προσωπική ανεξαρτησία» μαζί με την ολόπλευρη υλική εξάρτηση για τα οποία μας έχει μιλήσει ήδη στα προηγούμενα το κείμενο. Στον καπιταλισμό, και σε αντίθεση με άλλα ταξικά συστήματα, οι άμεσοι παραγωγοί του πλούτου δεν γίνεται να αναπαραχθούν αυτοτελώς εντός της κοινωνικής μορφής. Για τον Μαρξ η κυριαρχία του κεφαλαίου είναι ταυτόχρονα και η απελευθέρωση της εργασίας από σχέσεις υποτέλειας. Συνεπώς, δεν μπορεί αντικείμενο της χειραφέτησης από το κεφάλαιο να είναι ο όρος ύπαρξής του, η απελευθέρωση της εργασίας. Πρόκειται για ένα θέμα που επιστρέφει στη σκέψη του Μαρξ με διάφορους τρόπους. Βάζω ένα απόσπασμα από τη *Γερμανική Ιδεολογία* (Α' Τόμος, σ. 118):

“Έτσι, ενώ οι φυγάδες δουλοπάροικοι θέλαν απλώς να είναι ελεύθεροι για να αναπτύξουν και να διεκδικήσουν εκείνους τους όρους ύπαρξης που ήδη υπήρχαν, και γι’ αυτό τελικά κατέληγαν στην ελεύθερη εργασία, οι προλετάριοι, αν πρόκειται να επιβεβαιώσουν τον έαυτό τους σαν άτομα, θα πρέπει να καταργήσουν τον ίδιο τον όρο της ως τώρα ύπαρξής τους (που επιπλέον ήταν ο όρος όλης της κοινωνίας μέχρι σήμερα), δηλαδή την εργασία. Βρίσκονται έτσι σε άμεση αντίθεση προς τη μορφή, που μ’ αυτήν τα άτομα που αποτελούν την κοινωνία, έχουν ως τώρα δώσει στον έαυτό τους συλλογική έκφραση, δηλαδή το κράτος. Για να επιβεβαιώσουν λοιπόν τους έαυτούς τους σαν άτομα, πρέπει να ανατρέψουν αυτό το κράτος.

3.2 Ιστορικοί όροι. Το ιστορικό ίχνος που φέρουν οι οικονομικές κατηγορίες

[144.2] «Το ερώτημα γιατί αυτός...» μέχρι και [145.1] «...μία νέα εποχή της κοινωνικής διαδικασίας παραγωγής.»

Ο Μαρξ έπειτα μας λέει: η ιστορική αλληλουχία δια της οποίας προέκυψαν και έγιναν διαθέσιμοι αυτοί οι διπλά ελεύθεροι εργάτες δεν θα μας απασχολήσει για την ώρα.⁵ Ο χρηματοκάτοχος δεν ξεκινά ιστορικές έρευνες για την προέλευση της ελεύθερα εκποιήσιμης εργασιακής δύναμης· την βρίσκει ready-made στην αγορά [εργασίας]. Έτσι και η ανάλυση, ξεκινά από

⁵ Θα μας το αναλύσει διεξοδικά αργότερα, βλέπε για παράδειγμα και σελ. 672.

το δεδομένο στο εδώ-και-τόρα. Σημειώνει όμως ο Μαρξ ότι δεν υπάρχει τίποτα «φυσικό» ή «διστορικό» σε αυτή τη διαθεσιμότητα. Αλλά, απεναντίας, είναι αποτέλεσμα μιας σειράς ανατροπών και «καταστροφής μιας ολόκληρης σειράς παλαιότερων σχηματισμών.»

Παρόλο που δεν είναι θέμα μας η ιστορική διαδικασία με την οποία προέκυψαν οι διπλά ελεύθεροι εργάτες, στις επόμενες παραγράφους [144.3, 144.4 και 145.1] αναπτύσσεται μια σημαντική διευκρίνιση ως προς τον χαρακτήρα των κατηγοριών μέσω των οποίων αναπτύσσεται η θεωρητικοποίηση: Το εμπόρευμα, το χρήμα, και τώρα το κεφάλαιο, αποτελούν ιστορικά προσδιορισμένες κατηγορίες που ισχύουν κοινωνικά όχι γενικά, αλλά για δοσμένους κοινωνικούς σχηματισμούς, στους οποίους και προσδίδουν έναν ιδιαίτερο χαρακτήρα.

Έτσι, για να γίνει εμπόρευμα ένα προϊόν, πρέπει να μην παράγεται ως άμεσο μέσο διαβίωσης του παραγωγού. Αντίθετα, πρέπει να παράγεται με σκοπό την εκποίηση στην αγορά. Μπορούμε ακόμη, συνεχίζει, να έχουμε εμπορευματική παραγωγή και κυκλοφορία ακόμα κι αν το μεγαλύτερο μέρος των προϊόντων δεν μετατρέπεται σε εμπόρευμα. Μόνο όμως σε έναν κοινωνικό σχηματισμό ισχύει όμως πως η πλειονότητα των προϊόντων παράγονται και κυκλοφορούν ως εμπορεύματα, στον ΚτΠ.

Εμπορευματική κυκλοφορία και παραγωγή δεν είναι συνεπώς ικανές συνθήκες για τον ερχομό του ΚτΠ. Ο ΚτΠ προκύπτει εκεί που εμφανίζεται και εδραιώνεται αυτή η μοιραία συνάντηση: από τη μια έχουμε τον κάτοχο μέσων παραγωγής και μέσων διαβίωσης και από την άλλη τον ελεύθερο εργάτη. Αυτός ο ιστορικός όρος, που τον βρίσκει έτοιμο ο εκάστοτε χρηματοκάτοχος όταν συναντά στην αγορά εργασίας τον κάτοχο εργασιακής δύναμης εμπεριέχει μια παγκόσμια ιστορία.⁶ Υπό την κυριαρχία του κεφαλαίου, οι άμεσοι παραγωγοί του πλούτου έχουν μια διαμεσολαβημένη σχέση με την αναπαραγωγή τους: αποκτούν τα προς το ζην στην αγορά έναντι χρήματος και αποκτούν το χρήμα εκποιώντας «το σύνολο των ανθρώπινων ικανοτήτων τους» στην αγορά. Συνεπώς, με το κεφάλαιο ανατέλλει μια νέα εποχή στην ιστορία της ανθρωπότητας. Αυτά ως προς την ιστορικότητα των κατηγοριών.

3.3 Η αξία του εμπορεύματος εργασιακή δύναμη

[145.2] «Μένει λοιπόν να εξετάσουμε...» μέχρι και [149.1] «...εργασιακή σύμβαση τιμή.»

Αφού διατυπώθηκε σε πρώτη προσέγγιση η έννοια της εργασιακής δύναμης και η θέση περί ιστορικότητας των κατηγοριών, ο Μαρξ περνά σε μια πιο αναλυτική διαπραγμάτευση του εμπορεύματος εργασιακή δύναμη. Όπως

⁶ Καθώς, όμως, από την πλευρά του κατόχου εργασιακής δύναμης (ΕΔ) είναι ένα κύκλωμα E—X—E (Εργασιακή Δύναμη—«Μισθός»—Μέσα Διαβίωσης), πρόκειται για μια διαμεσολάβηση που σβήνει στο αποτέλεσμά της, και εμφανίζεται σαν να μην έχει ιστορία.

όλα τα εμπορεύματα, διαθέτει δυο όψεις, αξία και χρηστική αξία. Ξεκινάμε από την αξία.

Αξία του εμπ. Εργασιακή δύναμη = ο αναγκαίος εργάσιμος χρόνος για την αναπαραγωγή του

Όμως, η εργασιακή δύναμη είναι έμφυτη στον φορέα της, τον κάτοχό της

Άρα, η αξία της εργασιακής δύναμης είναι αξία των μέσων διαβίωσης που είναι αναγκαία για την αναπαραγωγή του φορέα της. Αλλιώς: για να επανέρχεται ο φορέας της εργασιακής δύναμης κάθε μέρα στη δουλειά όπου καταναλώνεται η χρηστική αξία της εργασιακής δύναμης, πρέπει να καταναλώνει ο ίδιος ένα σύνολο από χρηστικές αξίες, οι οποίες αντιστοιχούν ως εμπορεύματα σε ένα άθροισμα αξίας.

Αυτά τα αναγκαία για την αναπαραγωγή εξαρτώνται ως προς τα ποιοτικά και ποσοτικά τους χαρακτηριστικά πρώτον από τις κλιματικές και γεωγραφικές συνθήκες

Έπειτα, οι λεγόμενες βασικές ανάγκες είναι ιστορικό προϊόν, πολιτισμικό χαρακτηριστικό. Άρα στον αξιακό προσδιορισμό της εργασιακής δύναμης υπεισέρχεται ένα «ιστορικό και ηθικό στοιχείο». Τώρα, αυτό σαν πολύ πρώτη προσέγγιση ίσως μας αρκεί, ίσως όχι. Σε κάθε περίπτωση, φαίνεται ότι υπάρχει μια ιδιομορφία και ως προς τον προσδιορισμό του αξιακού μεγέθους. Αυτό το ερώτημα θα αναπτυχθεί δια μακρών στις επόμενες ενότητες.

Ο Χάινριχ βάζει διευκρινιστικά ένα απόσπασμα από τα επόμενα που θεωρώ ότι μας βοηθά:

Βλέπουμε λοιπόν: Εκτός από κάποια τελείως ελαστικά όρια, δεν προκύπτει από την ίδια τη φύση της εμπορευματικής ανταλλαγής κανένα όριο της εργάσιμης ημέρας, άρα κανένα όριο της υπερεργασίας. Ο κεφαλαιοκράτης προασπίζει το δικαίωμά του ως αγοραστής όταν επιδιώκει να κάνει την εργάσιμη ημέρα όσο πιο μακρά γίνεται και, ει δυνατόν, να κάνει δύο εργάσιμες ημέρες από μία. Από την άλλη πλευρά, η ειδική φύση του πουλημένου εμπορεύματος εμπεριέχει ένα όριο της κατανάλωσής του από τον αγοραστή, και ο εργάτης προασπίζει το δικαίωμά του ως πωλητής όταν θέλει να περιορίσει την εργάσιμη ημέρα σε ένα καθορισμένο κανονικό μέγεθος. Προκύπτει λοιπόν εδώ μια αντινομία, δικαίωμα ενάντια σε δικαίωμα, και τα δύο εξίσου επικυρωμένα από το νόμο της εμπορευματικής ανταλλαγής. Μεταξύ ίσων δικαιωμάτων αποφασίζει η βία. Και έτσι, στην ιστορία της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής η ρύθμιση της εργάσιμης ημέρας εμφανίζεται ως αγώνας για τα όρια της εργάσιμης ημέρας – ένας αγώνας μεταξύ του συνολικού κεφαλαιοκράτη, δηλαδή της τάξης των κεφαλαιοκρατών, και του συνολικού εργάτη, ή της εργατικής τάξης.

[206.1]

Δυο παρατηρήσεις από το απόσπασμα: πρώτον, δεν μπορεί να «υπολογιστεί» ποιος παίρνει τι από την εμπορευματική ανταλλαγή·

δεύτερον, η άλγεβρα στη βάση της οποίας έρχεται σε πέρας ντε φάκτο αυτός ο υπολογισμός είναι η ταξική πάλη: η νομή της αξίας είναι αντικείμενο διαπάλης ανάμεσα σε τάξεις. Τρίτον, η εργατική τάξη δεν παλεύει ενάντια σε μια αδικία, αλλά ενάντια σε ένα δικαίωμα· διασταλτικά, ενάντια σε ένα σύστημα δικαιοσύνης.

[146.2] Επόμενη ιδιομορφία: τα αναγκαία μέσα διαβίωσης δεν αφορούν ατομικά τον εκάστοτε εργάτη, αλλά την αναπαραγωγή της εργατικής τάξης, η οποία είναι θνητή: αν θέλουμε να διαιωνίζεται η καπιταλιστική σχέση, και άρα η δυνατότητα μετατροπής του χρήματος σε κεφάλαιο, θα πρέπει να υπάρχει συνεχής προσφορά εργασιακής δύναμης. Αλλιώς: αφού η καπιταλιστική σχέση διαιωνίζεται, η εργατική τάξη πρέπει να διαιωνίζεται, τόσο-όσο τουλάχιστον. Δεν υπάρχει τίποτα παράδοξο σε μια εργατική τάξη με μέσο προσδόκιμο τα 40, μέσο όρο γεννήσεων ανά γυναίκα τα 6 παιδιά και παιδική θνησιμότητα 10%. Δεν υπάρχει μόνο ένας τρόπος να υπάρχει εργασιακή δύναμη σε διαθεσιμότητα.

[146.3] Στα μέσα διαβίωσης συμπεριλαμβάνονται ακόμη τα έξοδα που αφορούν τη διαμόρφωση της εργασιακής δύναμης ώστε να πάρει κατάλληλα χαρακτηριστικά για να είναι βέλτιστα εκμεταλλεύσιμη από-το-κεφάλαιο. Μόρφωση, δεξιότητες και *πειθάρχηση* κοστίζουν· στον καιρό του Μαρξ οι δαπάνες που αφορούσαν τις δεξιότητες της εργασιακής δύναμης ήταν πολύ χαμηλότερες από ό,τι σήμερα.

[146.4] Ο φορέας της εργασιακής δύναμης έχει ανάγκη από ένα σύνολο χρηστικών αξιών για την αναπαραγωγή του. Όμως η αξία αυτών των απαιτούμενων—όπως όλων των εμπορευμάτων—είναι μεταβλητή τόσο βραχυπρόθεσμα (πχ. πληθωρισμός) όσο και ιστορικά. Παρατήρηση: αποτελεί κομμάτι της μέχρι τώρα ιστορικής δυναμικής το φτήνμα των μέσων διαβίωσης, με πρώτο και κύριο το φτήνμα των τροφίμων, κυρίως μέσω της ανόδου της παραγωγικότητας. (κοινωνικός vs υλικός πλούτος)

[146.5–147.1...] Στη συνέχεια περιγράφεται πιο συγκεκριμένα σε τι αναλύεται αυτή η αξία αναπαραγωγής της εργασιακής δύναμης:

Αν έχουμε μέσα διαβίωσης που ξοδεύονται σε καθημερινή (Α), εβδομαδιαία (Β), τρίμηνη (Γ) κτλ. βάση, τότε το ποσό εργασίας που αντιστοιχεί στην ημερήσια αναπαραγωγή της εργασιακής δύναμης θα ισούται με:

$$= \frac{365A + 52B + 4\Gamma + \dots}{365}$$

Ας πούμε ότι αυτό το αξιακό μέγεθος αντιστοιχεί σε μισή εργάσιμη μέρα, και σε με όρους αξίας, σε 1 τάλιρο. Αυτό σημαίνει ότι με μέσα διαβίωσης αξίας που αντιστοιχούν σε μισή εργάσιμη μέρα αναπαράγεται η εργασιακή δύναμη πλήρως, και μπορεί έτσι να (ξανα-) δουλέψει μια ολόκληρη εργάσιμη μέρα. Αν υποθέσουμε ότι μια εργάσιμη μέρα είναι 12 ώρες (ρεαλιστικό για τον 18^ο αι.), τότε, με 6 ώρες δουλειάς ο εργάτης αναπαράγει αξιακά την εργασιακή δύναμη, και, άρα, μπορεί να ξοδευτεί εκ νέου η χρηστική της αξία, που αντιστοιχεί σε μια ολόκληρη εργάσιμη μέρα. Από

αυτό καταλαβαίνουμε ότι η αξιακή αναπλήρωση της εργασιακής δύναμης και το ξόδεμα της χρηστικής αξίας αποτελούν δυο εντελώς μα εντελώς ανεξάρτητα και ετερογενή μεγέθη. Αυτή η διαφορά αποτελεί το σημείο κλειδί για την παραγωγική κατανάλωση της χρηστικής αξίας της εργασιακής δύναμης εκ μέρους του κεφαλαίου στη βάση της ανταλλαγής ισοδυνάμων. Ο καπιταλιστής δίνει στον εργάτη την αξία αναπαραγωγής (=μισή εργάσιμη μέρα) της εργασιακής δύναμης και παίρνει τη δυνατότητα χρήσης της για ολόκληρη την εργάσιμη μέρα.⁷

[148.2] Η πληρωμή της αξίας αναπαραγωγής της εργασιακής δύναμης συμβαίνει μετά την κατανάλωσή της από τον καπιταλιστή. Συνεπώς, ο εργάτης παντού προκαταβάλλει τη χρηστική αξία της εργασιακής δύναμης στον καπιταλιστή, και εισπράττει την τιμή της μετά το ξόδεμά της· συνεπώς παντού η εργατική τάξη δρα σαν πιστωτής για την τάξη των καπιταλιστών. Καθώς τώρα η εργατική τάξη ορίζεται από τον διαχωρισμό της από μέσα παραγωγής και μέσα διαβίωσης, αυτή η προκαταβολή έχει χαρακτήρα οιονει εκβιαστικό. Σε περιπτώσεις χρεοκοπίας ή γενικά άρνησης ή καθυστέρησης της πληρωμής, διακυβεύεται η αναπαραγωγή του φορέα της εργασιακής δύναμης.

3.4 #51 παρέκβαση περί νοθεύσεων στο ψωμί

Στην υποσημείωση ο Μαρξ κάνει μια παρέκβαση και αναδεικνύει με ένα ιστορικό παράδειγμα μια συνέπεια από το γεγονός ότι η εργατική τάξη προκαταβάλλει τη χρηστική αξία της εργασιακής δύναμης—«πιστώνει», δηλαδή, την καπιταλιστική τάξη—και λαμβάνει την αξία αναπαραγωγής της εργασιακής δύναμης εκ των υστέρων. Το κόντεξτ εδώ είναι ότι μια εργατική τάξη που τείνει να ζει μεροδούλι-μεροφάι, χωρίς δυνατότητα έστω υποτυπώδους αποταμίευσης, τείνει να συναλλάσσεται επί πιστώσει στο λιανεμπόριο για να αγοράσει μέσα διαβίωσης. Είναι ένα παράδειγμα όπου «το φτηνό βγαίνει ακριβό», ή όπως λένε, «it is expensive to live poor.» Ο Μαρξ χρησιμοποιεί για πρώτη φορά υλικό από *Γαλάζια Βίβλο*, δηλαδή, από τις ετήσιες επίσημες αναφορές των επιθεωρητών εργασίας της εποχής στο κοινοβούλιο. Στις επόμενες ενότητες θα κάνει εκτεταμένη χρήση αυτών των αναφορών. Από την άλλη, είναι ένα παράδειγμα του τρόπου που υπό την κυριαρχία του κεφαλαίου η χρηστική αξία—εδώ, του ψωμιού—δεν μένει αλώβητη, αλλά εμπλέκεται στην δυναμική της μεγιστοποίησης του κέρδους (οι undersellers νοθεύουν το ψωμί γιατί τα πρόσθετα υλικά είναι φτηνότερα από το αλεύρι). Ο Ντεμπόρ στην ΚτΘ (#47) μιλά για την «πτωτική τάση της αξίας χρήσης, αυτή [την] σταθερά της καπιταλιστικής οικονομίας, [η οποία] αναπτύσσει μια νέα μορφή στέρησης, στο εσωτερικό της επαυξημένης επιβίωσης...». Στις μέρες μας από διάφορες απόψεις η προλεταριακή συνθήκη που περιγράφεται διαχέεται στο σύνολο της κοινωνίας· για

⁷ Εδώ ο Μαρξ απλά θέτει το ζήτημα. Στην επόμενη ενότητα θα αναλυθεί διεξοδικά. Η διαφορά αυτή δεν είναι απλώς ποσοτική, τα δυο μεγέθη έχουν διαφορετική προέλευση (αξία αναπαραγωγής από τη μια μεριά, δυνατότητα ξοδέματος χρηστικής αξίας). Και εδώ φαίνεται η ιδιομορφία της εργασιακής δύναμης: αποτελεί το σημείο διεπαφής δυο κόσμων κατηγοριών.

παράδειγμα, τα μικροπλαστικά,⁸ παραπροϊόν του πετροχημικού κύκλου, μπαίνουν όλο και περισσότερο στον διατροφικό κύκλο και συσσωρεύονται στα όργανα και τους ιστούς του ανθρώπινου σώματος με άγνωστες συνέπειες.

3.5 Η χρηστική αξία του εμπορεύματος εργασιακή δύναμη

[149.2] «Γνωρίζουμε τώρα το είδος...» μέχρι και [150.1] «...πρέπει επιτέλους να αποκαλυφθεί.»

Έχοντας διατρέξει τα χαρακτηριστικά που αφορούν την αξία της εργασιακής δύναμης, ο Μαρξ προχωρά σε μια πολύ πρώτη διερεύνηση της χρηστικής της αξίας. Αυτή εκποικίεται μέσω της σύναψης της συμφωνίας στον πρώην χρηματοκότοχο, ο οποίος έχει και όλα τα απαραίτητα: διαθέτει μέσα παραγωγής, πρώτες ύλες, κατάλληλες εγκαταστάσεις, κτλ. Η κατανάλωση της χρηστικής αξίας είναι ταυτόχρονα και ταυτόσημη η παραγωγή προϊόντων και η παραγωγή υπεραξίας (στο επόμενο: *εργασιακή διαδικασία* και *διαδικασία αξιοποίησης*). Αυτή η κατανάλωση συμβαίνει, όπως κάθε κατανάλωση, εκτός της σφαίρας της κυκλοφορίας· συνεπώς, η ανάλυση πρέπει να ακολουθήσει τη διαδρομή της εργασιακής δύναμης, και να μπει στον «κρυφό τόπο» της παραγωγής. Ο Μαρξ δεν έχει ακόμα δείξει με συγκεκριμένο τρόπο πώς προκύπτει η δυνατότητα παραγωγής υπεραξίας. Μας προϊδεάζει πως αυτό θα γίνει στα επόμενα. Αυτό που ξέρουμε είναι ότι κλειδί είναι η ετερογένεια αξίας και χρηστικής αξίας του εμπορεύματος εργασιακή δύναμη. Μέσα από την ίδια διαδικασία, δεν θα δούμε μόνο πώς παράγει και πώς παράγεται το κεφάλαιο, αλλά και πώς παράγονται και αναπαράγονται κοινωνικά οι δυο πόλοι της καπιταλιστικής σχέσης ως τάξεις.

3.6 Σφαίρα της κυκλοφορίας, σφαίρα της παραγωγής, ελευθερία και καταναγκασμός

[150.2] «Η σφαίρα της κυκλοφορίας...» μέχρι και [150.3] «...το γδάρισμα.»

Οι τελευταίες δυο παράγραφοι με τις οποίες και κλείνει όχι μόνο η ενότητα, αλλά και η ανάλυση της εμπορευματικής κυκλοφορίας από την οποία ξεκίνησε η θεωρητικοποίηση, αποτελούν δείγμα της ρητορικής δεινότητας του Μαρξ. Γεμάτος ειρωνεία πλέκει τα εγκώμια στη σφαίρα της κυκλοφορίας και τα δικαιώματα που φαίνεται να προκύπτουν από εκεί, δικαιώματα και σχέσεις που ήταν ανέφικτα ή και αδιανόητα σε προηγούμενους κοινωνικούς σχηματισμούς, όπου τα άτομα συνδέονταν αναμεταξύ τους με σχέσεις προσωπικής υποτέλειας. Παρόλο που υπάρχει ειρωνεία, αυτή η ειρωνεία κατευθύνεται νομίζω κυρίως ενάντια σε όσους απολυτοποιούν αυτή τη σφαίρα και την ιδεολογία της, και εξηγούν ιδεολογικά την καπιταλιστική κοινωνία από την σκοπιά της. Απεναντίας, ο Μαρξ ήδη έδειξε πως η E—X—E, και άρα, και οι σχέσεις ισότητας,

8

<https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9C%CE%B9%CE%BA%CF%81%CE%BF%CF%80%CE%BB%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AC>

ελευθερίας, αμοιβαίας αναγνώρισης και ιδιοτέλειας (Μπένθαμ)⁹ που διακρίνουν τους εμπορευματοκατόχους, δεν μπορεί να στηρίξει τον εαυτό της, δεν είναι αυτοτελής· απεναντίας, όπως η εμπορευματική κυκλοφορία αποτελεί στιγμή της $X-E-X'$, της παραγωγής υπεραξίας, έτσι και ο φυσικοποιημένος κόσμος των δικαιωμάτων που διαπερνά τα μυαλά των εμπορευματοκατόχων αποτελεί στιγμή της απρόσωπης βίας του κεφαλαίου, του «βωβού καταναγκασμού» [693.1] των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων.

Στο τέλος της παραγράφου [150.2] ο Μαρξ μιλά για «προκαθορισμένη αρμονία των πραγμάτων», όπου η κοινή συνισταμένη των επιμέρους συμφερόντων βελτιστοποιεί ακριβώς το κοινό καλό· αφενός έχουμε εδώ να κάνουμε με μια πλάγια αναφορά στον Λάιμπνιτς,¹⁰ αφετέρου με τον πυρήνα του οικονομικού φιλελευθερισμού. Θα μας πει το ίδιο παραλλαγμένο και στην [162.2]: ζούμε στον βέλτιστο όλων των κόσμων. Φυσικά, αυτά λέγονται εντελώς σαρκαστικά. Αντίθετα, από κριτική σκοπιά μπορούμε να μιλούμε για *προκαθορισμένη δυσαρμονία*: δεν είναι εφικτό στον ΚτΠ να επιλυθεί το ζήτημα της συναρμογής του γενικού και του ατομικού συμφέροντος.

Η ενότητα κλείνει με την εικόνα των δυο συμβαλλόμενων με αλλαγμένα πλέον τα προσώπεια να αποχωρούν από τη σκηνή, και, μαζί τους, αφήνουμε κι εμείς πίσω μας τη σφαίρα της εμπορευματικής κυκλοφορίας για να καταδυθούμε στον «κρυφό τόπο της παραγωγής».

Παρατηρήσεις σε όλη την υποενότητα

Με την έννοια της εργασιακής δύναμης εισάγεται ανάμεσα σε άλλα μια ριζική απροσδιοριστία στη θεωρητικοποίηση που κάνει ο Μαρξ. Τόσο η πλευρά της αξίας αναπαραγωγής της όσο και η κατανάλωση της χρηστικής αξίας της αποτελούν διακυβεύματα και αντικείμενα διαπάλης. Στην μεν αξία αναπαραγωγής της εργασιακής δύναμης εισάγεται αυτό το «ιστορικό και ηθικό στοιχείο»—που όπως είδαμε στο κατοπινότερο παράθεμα συγκεκριμενοποιείται ως κοινωνικός ανταγωνισμός, η δε κατανάλωση από

⁹ Ο Μπένθαμ (1748 – 1832) ήταν Άγγλος φιλόσοφος, θιασώτης της φιλοσοφίας του «πραγματισμού». Η βασική ιδέα στην οποία αναφέρεται εδώ ο Μαρξ είναι ότι το κοινό καλό προκύπτει βέλτιστα όταν τα άτομα επιδιώκουν το ίδιο συμφέρον. Στους κύκλους μας είναι γνωστότερος για την διατύπωση της ιδέας του «Πανοπτικού», ενός τύπου φυλακής, στην οποία όλοι οι έγκλειστοι μπορούν να παρακολουθούνται από ένα κεντρικό σημείο, χωρίς όμως να μπορούν να το αντιληφθούν.

¹⁰ Η έννοια της «προκαθορισμένης αρμονίας», στη φιλοσοφία του Γκότφριντ Βίλχελμ Λάιμπνιτς (1646-1716), μια θεωρητική αρχή που λειτουργεί ως εξήγηση των φαινομενικών σχέσεων αιτιότητας μεταξύ των «μονάδων» (απειροελάχιστες ψυχοφυσικές οντότητες). Όταν συμβαίνει μια αλλαγή μέσα σε μια μονάδα, κάθε άλλη μονάδα στο σύμπαν αντανακλά αυθόρμητα και αυτοστιγμεί αυτή την αλλαγή. Έτσι και ο Θεός, με μια και μόνη δημιουργική πράξη στην αρχή του χρόνου, εγκατέστησε έναν «συντονισμό» στο σύμπαν εγκαθιδρύοντας μια για πάντα μια αρμονία μεταξύ όλων των μονάδων. Ανάμεσα σε άλλα, προκύπτει από αυτή τη θεώρηση ότι δεν υπάρχουν γνήσιες αιτιώδεις αλληλεπιδράσεις μεταξύ νου και σώματος. (Μπριτάνικα)

το κεφάλαιο δεν έχει τίποτα το αυτόματο, αλλά πρέπει να επιβληθεί και να επιβάλλεται με μια πλειάδα τρόπους (ενστάλαξη ιδεολογικών σχημάτων, πειθάρχηση, επίβλεψη, αξιολόγηση, φόβος απόλυσης ή μισθολογικών ποινών, ανταγωνισμός ανάμεσα στους εργαζόμενους κτλ).

*

Ο φορέας της εργασιακής δύναμης, ακόμα κι αν το δούμε με μπενθαμικούς όρους επιδίωξης του ίδιου συμφέροντος, έχει να βελτιστοποιήσει μια *minimax* συνάρτηση αντίθετη με αυτή του καπιταλιστή: από τη μια έχει συμφέρον η αξία του εμπορεύματός του να είναι όσο το δυνατόν υψηλότερη, από την άλλη, η κατανάλωση της χρηστικής αξίας *από το κεφάλαιο* του να είναι όσο το δυνατόν λιγότερη: δηλαδή, να έχει όσο μεγαλύτερες απολαβές για όσο λιγότερη δουλειά γίνεται.

Η «δυνατότητα για εργασία» είναι ταυτόχρονα δυνατότητα για μη εργασία, τόσο με την έννοια της «άρνησης εργασίας» όσο και με την έννοια της ανεργίας. Η πρώτη όψη είναι ένα από τα θέματα που συζητούν και αναδεικνύουν ο Μ. Τρόντι και ο ιταλικός εργατισμός γενικότερα.

*

Ο Μαρξ δίνει σε αυτή την ενότητα έναν εξαιρετικά γενικόλογο ορισμό για την εργασιακή δύναμη. Με αφετηρία αυτό έχει αναπτυχθεί από πλειάδα μαρξιστών μια διερώτηση γύρω από τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της ανθρωπότητας, της ανθρώπινης δραστηριότητας κτλ. Υπό την ηγεμονία του κεφαλαίου ξεδιπλώνονται πράγματι οι μυριάδες ανθρώπινες δυνατότητες, όμως ξεδιπλώνονται από την ανάποδη. Για παράδειγμα, ξέρουμε ήδη—και θα το διαβάσουμε στα επόμενα—ότι ανήκει στις ανθρώπινες δυνατότητες το να δουλεύει μια ολόκληρη γενιά ανθρώπων από 8 ή 10 χρονών, ή, ότι ανήκει στις ανθρώπινες δυνατότητες να πεθαίνουν οι άνθρωποι στα 40 ή στα 50, έχοντας περάσει μια ζωή χωρίς στιγμή ξεγνοιασιάς. Φαίνεται ότι οι άνθρωποι μπορούν υπό όρους να αντέξουν περίπου τα πάντα.¹¹

*

Η εργασιακή δύναμη τείνει να διαπλάθεται σε συνάρτηση με τις ανάγκες του κεφαλαίου· αυτό σημαίνει ότι προκύπτουν δεξιότητες που επουδενί δεν γίνεται να ιδωθούν ως στιγμές στην «ολόπλευρη πραγμάτωση του ανθρώπου», αλλά, αποτελούν ισάριθμες μονόπλευρες αναπτύξεις οι οποίες έχουν νόημα μόνο από τη σκοπιά του ΚτΠ. Ο καταμερισμός της εργασίας επιστρέφει στο υποκείμενο της εργασίας και το κατατεμαχίζει, το κάνει να βλέπει τη μονόπλευρη ανάπτυξη σαν προτέρημα. Μπορούμε να σκεφτούμε την μονόπλευρη ανάπτυξη των δεξιοτήτων σαν ανάπτυξη παραμορφώσεων ή και αναπηριών, αλλά και πάλι, παραμορφώσεων ως προς τι;

¹¹ Να πεθάνουν πχ. από θερμοπληξία για ένα μεροκάματο. Αντίθετα, ένα μουλάρι πχ. αν το βάλεις να σύρει φορτίο ντάλα μεσημέρι κατακαλόκαιρο θα μουλάρωσε και δεν υπάρχει τρόπος να εξαναγκαστεί.

Συνολικά το κεφάλαιο κατασπαταλά την εργασιακή δύναμη χωρίς τέλος.
Παραθέτω από τον 3^ο τόμο του *Κεφαλαίου* (σελ. 118):

Ἡ κεφαλαιοκρατική παραγωγή, ἅμα τὴν ἐξετάσουμε λεπτομερειακά καὶ κάνουμε ἀφαίρεση ἀπὸ τὸ προτσές τῆς κυκλοφορίας καὶ ἀπὸ τίς ὑπερβολές τοῦ συναγωνισμοῦ, θά δοῦμε ὅτι χειρίζεται μέ ἐξαιρετική φειδῶ τὴν πραγματοποιημένη καὶ ὑλοποιημένη σέ ἐμπορεύματα ἐργασία. Ἀντίθετα, σπαταλᾷ, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον τρόπο παραγωγῆς, τοὺς ἀνθρώπους, τὴ ζωντανή ἐργασία, σπαταλᾷ ὄχι μόνο τὴ σάρκα καὶ τὸ αἷμα, ἀλλὰ ἀκόμα καὶ τὰ νεῦρα καὶ τὸ μυαλό. Πράγματι, μόνο χάρις στὴν πιὸ τερατώδη κατασπατάληση τῆς ἀνάπτυξης τῶν ἀτόμων, ἐξασφαλίζεται καὶ συντελεῖται γενικά ἡ ἀνάπτυξη τῆς ἀνθρωπότητας στὴν ἱστορική ἐποχή, πού προηγεῖται ἄμεσα ἀπὸ τὴν συνειδητὴ ἀναδιοργάνωση τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας.

*

Στην αρχή-αρχή του *Κεφαλαίου* ο Μαρξ γράφει:

[20.2] «Το εμπόρευμα είναι εν πρώτοις ένα εξωτερικό πράγμα...»

Πώς να καταλάβουμε αυτή την εξωτερικότητα αναφορικά με το εμπόρευμα εργασιακή δύναμη;

Από τη μια, το γεγονός ότι η εργασιακή δύναμη υπάρχει αδιαχώριστα από τον φορέα της αποσταθεροποιεί αυτή τη διατύπωση που μιλά για «εξωτερικό αντικείμενο». Η εργασιακή δύναμη μοιάζει με την εξαίρεση που επιβεβαιώνει τον κανόνα. Από την άλλη, η εργασιακή δύναμη είναι *εκποήσιμη*, διαχωρίσιμη—πιο έντονα: ο εκποήσιμος χαρακτήρας συγκροτεί την εργασιακή δύναμη διακριτή στιγμή του ανθρώπινου υποκειμένου. Το σύνολο λοιπόν των ανθρώπινων δυνατοτήτων υπάρχει σε διαχωρισμό από τον άνθρωπο· συνεπώς, προκύπτουν τρόποι χρήσης του εαυτού και τρόποι συσχέτισης με τον εαυτό που δεν είναι καθόλου αυτονόητοι, αλλά συγκροτούνται ως ιστορικά προσδιορισμένες επιτελέσεις. Η εργασιακή δύναμη μπορεί να γίνει ενεργεία εργασία μόνο αφού έχει εκποιηθεί, αφού έχει γίνει στιγμή του κεφαλαίου, ή στιγμή της αξιοποίησης του κεφαλαίου. Άρα, οι ανθρώπινες δυνατότητες ξεδιπλώνονται, πραγματώνονται σε διαχωρισμό και απέναντι από τον φορέα τους, *ως δυνάμεις του κεφαλαίου*. Προκύπτει έτσι ένα διηρημένο υποκείμενο, το οποίο τείνει να πραγματώνεται μόνο ως όψη του κεφαλαίου. Ο διαχωρισμός από τις παραγωγικές δυνάμεις συμπεριλαμβάνει κατά κύριο λόγο τον διαχωρισμό από τον εαυτό ως πηγή δημιουργίας. Αυτό από την άλλη, σημαίνει ότι η «αυτοαξιοποίηση της αξίας», το «αυτόματο υποκείμενο», ιδιοποιείται δυνάμεις που δεν είναι δικές της, αλλά γίνονται πραγματικά δικές της μέσα από την ακατάπαυστη επιβολή της κοινωνικής μορφής. Θα έχουμε πολλές ευκαιρίες στα επόμενα να δούμε τους συγκεκριμένους τρόπους με τους οποίους ξεδιπλώνεται ιστορικά και εδραιώνεται αυτή η ιδιοποίηση. Μας λέει στο στυλ των σίξτις ο Ουίλιαμ Μπάροουζ:

«What does the money machine eat to shit it out? It eats youth, spontaneity, life, beauty and above all it eats creativity. It eats quality and shits out quantity.» --*The Job: Interviews with William S. Burroughs* (1966) by Burroughs with Daniel Odier

«Τι τρώει η μηχανή του χρήματος για να το χέσει μετά;
Καταβροχθίζει τα νιάτα, τον αυθορμητισμό, την ομορφιά, πάνω από όλα, καταβροχθίζει τη δημιουργικότητα. Καταβροχθίζει ποιότητα και χέζει ποσότητα.»

*

Γράφει ο Μαρξ [64.1]

«[τ]α εμπορεύματα δεν μπορούν να πάνε στην αγορά... Εάν δεν είναι πρόθυμα, τότε ο άνθρωπος μπορεί να χρησιμοποιήσει βία...»

Πώς σκεφτόμαστε αυτό το απόσπασμα σε σχέση το εμπόρευμα εργασιακή δύναμη και τον φορέα του; Η βία αυτή μπορεί να πάρει πολλές. Από τη μια, η βουβή βία της οικονομικής ανάγκης. Από την άλλη, η ανάληψη αυτής της βίας από το ίδιο τον φορέα της εργασιακής δύναμης όταν σέρνει τον εαυτό του στην αγορά εργασίας ή και στη δουλειά πρωινιάτικα χωρίς να θέλει. Πέραν τούτων, για να προκύψει η διαθεσιμότητα της εργασιακής δύναμης χρειάστηκε και συνεχίζει να χρειάζεται δομική βία. Ο φορέας της εργασιακής δύναμης είναι διηρημένος και ως προς το ότι είναι ως εμπορευματοκάτοχος ταυτόχρονα νομικό πρόσωπο με αυτόβουλη ύπαρξη και δυνητικό αντικείμενο βίας και καταναγκασμών.

*

Μπορούμε ακόμη να δούμε τι προκύπτει αν θέσουμε όπου *E* την εργασιακή δύναμη και τον φορέα της στις σχέσεις που έχουμε ήδη αναλύσει.

Ο εμπορευματοκάτοχος εργατάκος (=φορέας της εργασιακής δύναμης) κατεβαίνει στην αγορά αναγκαστικά φέρνοντας τον εαυτό του: ξεκινάμε οπότε από $E = \text{Εργ. Δύναμη}$. Αν απασχοληθεί επιτυχώς, παίρνει σε χρήμα την αξία αναπαραγωγής του, το οποίο ξοδεύει για να αναπαράγει τη χρηστική αξία της εργασιακής δύναμης. Ας πούμε απλουστευτικά χάριν συντομίας ότι αξία αναπαραγωγής $\text{Εργ. Δυν} = \text{Μισθός}$.

Αντικαθιστώ τη γενική σχέση $E - X - E$ για τον φορέα της εργασιακής δύναμης:

$\text{Εργ. Δύναμη} - \text{Μισθός} - \text{Μέσα Διαβίωσης}$

Στο τέλος του κύκλου τα μέσα διαβίωσης έχουν ξοδευτεί ως χρηστικές αξίες, και ο εργάτης δεν έχει άλλη επιλογή από το να ξανακατεβεί στην αγορά να πουλήσει το τομάρι του. Όπως έχουμε ήδη δει, η $E - X - E$ είναι μια διαμεσολάβηση που σβήνει στο αποτέλεσμα της. Επιπλέον, τα μέσα διαβίωσης αποκτώνται επίσης στην αγορά. Ό,τι παίρνει δηλαδή ο εργάτης από τον «δικό του» καπιταλιστή του, το επιστρέφει αυτούσιο στην τάξη των

καπιταλιστών. Μαγεία! Έτσι φωτίζεται σε πρώτη προσέγγιση ο τρόπος με τον οποίο η διαδικασία αναπαραγωγής της εργατικής τάξης είναι στιγμή της αξιοποίησης του κεφαλαίου.

Εν παρενθέσει διότι θα γίνει ξέχωρη παρουσίαση: τα μέσα διαβίωσης όπως αγοράζονται δεν είναι έτοιμα, γενικά μιλώντας, να καταναλωθούν. Η αναπαραγωγή της εργασιακής δύναμης δεν είναι αυτόματη διαδικασία, αλλά επιτελείται μέσα από την οικιακή εργασία, η οποία είναι 1) έμφυλα κατανεμημένη και 2) κοινωνικά μη αναγνωρισμένη. Επιπλέον, υπάρχουν δραστηριότητες φροντίδας, ανατροφής, κτλ. οι οποίες είναι απαραίτητες για να προκύψει η νέα γενιά εργατών και εργατριών και οι οποίες είναι επίσης κοινωνικά μη αναγνωρισμένες. Συνεπώς, το κύκλωμα αναπαραγωγής της εργασιακής δύναμης είναι πολυπλοκότερο. Δικαιούμαστε, οπότε, παράλληλα με τον «κρυφό τόπο της παραγωγής» να μιλούμε για τον «κρυφό τόπο της αναπαραγωγής της εργασιακής δύναμης».

Τώρα, από τη μεριά του κεφαλαίου έχουμε:

X—E—X'

Η εμπλοκή με την εργασιακή δύναμη και τον φορέα της γίνεται δυο φορές στο κύκλωμα του κεφαλαίου. Αφενός, η εργασιακή δύναμη αγοράζεται με το προκαταβληθέν ποσό (μαζί με τα υπόλοιπα μέσα παραγωγής και έξοδα) και γίνεται χρήση της. Αφετέρου, ο φορέας της εργασιακής δύναμης ξανασυναντιέται με τους καπιταλιστές επιστρέφοντάς τους ένα τμήμα του X' για να μπορέσει να καταναλώσει τα απαραίτητα μέσα διαβίωσης.¹²

*

Βρήκαμε οπότε «μια τάξη η οποία μόνο αγοράζει, χωρίς να πουλά» [137.4]. Εξ ορισμού η εργασιακή δύναμη διατίθεται προς πώληση από την εργατική τάξη και εξ ορισμού αγοράζεται κατ' αποκλειστικότητα από τους καπιταλιστές.¹³ Η αγορά εργασίας είναι πολωμένη, η δυνατότητα-για-εργασία συνεχώς μεταγγίζεται στο κεφάλαιο από τους φορείς της.

Αυτή η συνθήκη έχει ονομαστεί «αμοιβαία συνεπαγωγή των τάξεων». Πρόκειται για μια ασύμμετρη σχέση—ο ένας πόλος κυριαρχεί και ενσωματώνει τον άλλο, τον υπάγει στους προσδιορισμούς του—η δυναμική της οποίας θέτει τους όρους για τον κοινωνικό ανταγωνισμό και τη λογική της καπιταλιστικής συσσώρευσης.

Στο εμπόρευμα εργασιακή δύναμη έρχεται και κορυφώνεται η αντίφαση ανάμεσα σε αξία και χρηστική αξία· η εργασιακή δύναμη μέσα στην κίνηση

¹² Όταν ο φορέας της εργασιακής δύναμης επιλέγει και μπορεί να αποταμιεύσει, πολύ απλά το αντίστοιχο ποσό εγγράφεται άμεσα σε κυκλώματα X—X'. Win-win!.

¹³ Ο Ένγκελς νομίζω σε έναν πρόλογο διατυπώνει την άποψη ότι ο εργοδότης (Arbeitgeber) κατά κάποιον τρόπο δεν δίνει εργασία, αλλά παίρνει. Αυτή η αντιστροφή του νόηματος εκφράζει την εμπράγματη αντιστροφή στο επίπεδο της κοινωνικής πραγματικότητας.

του κεφαλαίου, ενώ αποτελεί πηγή της δημιουργίας αξίας, ως το *κατεξοχήν μη-κεφάλαιο* βρίσκεται απέναντι στη δυνατότητα χρήσης αυτού του πλούτου. Η μια τάξη εκπροσωπεί το $X-E-X'$: προοδεύει, συσσωρεύει πλούτο και ισχύ στην τρέχουσα κοινωνική μορφή. Η άλλη τάξη, στο $E-X-E$, επιστρέφει πίσω στην αφετηρία μόνο για να ξαναπουληθεί από την αρχή· μένει δομικά στον άσσο. Ο μισθός έχει ξοδευτεί και η εργασιακή δύναμη έχει καταναλωθεί από το κεφάλαιο. Όπως λέει και το τραγούδι, «μια πόλη χτίσαμε μαζί κι ακόμη ζω στο νοίκι».